

ОСОБИСТІТЬ ТА СИТУАЦІЯ: СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ АСПЕКТІВ ПОДОЛАННЯ

Проведено вивчення суб'єктивних та об'єктивних чинників стресових ситуацій у осіб юнацького віку. Показано, що найбільш суттєвим стресовим фактором для студентів є невизначеність майбутньої життєвої перспективи. Досліджені особливості міжсистемних зв'язків чинників стресу (особистісних та об'єктивних), що дозволило виділити наступні негативні суб'єктивні характеристики, які підсилюються під дією соціальних або учбових стресорів: егоїзм; поспішність і необдуманість дій; прагнення до авторитарності; підвищена тривожність; відлюдність. Визначена структура життєво важливих якостей, сприяючих подоланню складних життєвих ситуацій, до якої віднесено наступні фактори: толерантність до невизначеності; соціальний інтелект; здатність до саморегуляції власних станів; здатність до самоорганізації (часової, соціальної, ціннісно-сміслової); альтруїзм; позитивна емоційність; життєва мудрість; толерантність в міжособистісних відносинах.

Ключові слова: життєві ситуації, стрес, життєво важливі якості, толерантність до невизначеності, соціальний інтелект, саморегуляція, самоорганізація.

Постановка проблеми. Дослідження психологічних аспектів взаємодії особистості та ситуації є одним з проблемних питань сучасної психології, яке вивчається в працях К. Левіна [9], Л.І. Анциферової [1; 2], О.Г. Асмолова [3], Л.Ф. Бурлачука [4], Ф.Є. Василюка [5], О.Ю. Коржової [6], Н.Б. Парфьонової [11], С.А. Пакуліної [12], О.В. Рягузової [13] та інших науковців.

Аналіз сучасних досліджень. Визначається, що ситуації є включеними в життєвих шлях людини та найтіснішим чином пов'язані з образом її життя. На сьогоднішній час термінологічні та класифікаційні аспекти вивчення ситуацій знаходяться в стані розвитку. Ряд авторів виділяє важкі, проблемні, критичні, кризові, екстремальні ситуації, які мають свої певні риси. Так, Ф.Є. Василюк [5] виділяє критичні ситуації до яких відносить стрес, фрустрації, інтрапсихічний конфлікт, кризу. Визначається, що ситуації можуть суттєво впливати на психічні процеси, функціональні стани, властивості особистості, процеси адаптації суб'єкта (Л.І. Анциферова [1; 2], Л.Ф. Бурлачук [4], С.А. Пакуліна [12] та інші). Особливістю ситуації є її короткочасність, динамічність, актуальність, суб'єктивність (С.А. Пакуліна [12]). Вона включає в себе не тільки визначені характеристики зовнішньої природи, але й певні аспекти суб'єкта, зокрема: а) систему внутрішніх спонукань; б) його індивідуально-психологічні та особистісні властивості; в) діяльнісні характеристики (Б.Ф. Ломов [10]). Це ж відмічає і К. Левін [9], який пише, що в дослідженні взаємодії суб'єкта та ситуації: "...наукова психологія завжди повинна брати до уваги цілісну ситуацію, тобто стан як людини, так і середовища".

Конкретні способи взаємодії суб'єкта з життєвими ситуаціями проявляються через функціональні, поведінкові особливості або ж стратегії (О.Ю. Коржова [6]). В останні десятиріччя найбільшого поширення набули дослідження стратегій подолання, або копінг-стратегій, які характеризують

процесуальні особливості суб'єкта, діючого в умовах стресу (N.S. Endler, S. Folkman, S.E. Hobfoll, Л.І. Анциферова, Л.Г. Дікає, С.А. Хазова, Н.Б. Парфьонова, О.А. Сергієнко, С.В. Чернобровкіна, Т.Л. Крюкова та інші). Науковцями визначається широке коло ситуацій, що сприймаються особистістю, як травматичні, напружені, стресові, складні, кризові, важкі, екстремальні або надзвичайні, а також можуть супроводжуватися психосоматичними та особистісними розладами, погіршенням психологічного благополуччя, здоров'я та успішності виконуваної діяльності. Дані дослідження є особливо актуальними для молоді, оскільки в юнацькі роки відбувається активний соціальний розвиток особистості, яка ступає на шлях активної самостійної взаємодії з навколишнім світом. Ця взаємодія супроводжується безліччю нових ситуацій, які несуть для молодої людини не тільки нові можливості самореалізації, але й виклики її здібностям, переконанням. В студентському віці юнаки та дівчата можуть зустріти багато складних ситуацій, що супроводжуються стресовими станами, але вміння вправно їх долати формується не так швидко, особливо якщо воно отримано на шляху проб та помилок. Тому представляється своєчасним та актуальним вирішення завдання щодо досліджень структурних аспектів складних ситуацій, які виникають у студентської молоді, з метою визначення ефективних механізмів подолання цих ситуацій.

Виклад основного матеріалу. В нашому дослідженні визначалася специфіка складних ситуацій, тобто таких, які визивають стресові стани у студентів. Для цього було розроблено анкету, що включала три групи чинників стресової природи (соціальні чинники – 18 позицій, учбові чинники – 13 позицій та особистісні чинники – 23 позиції, загалом – 54 чинника). Дана анкета була складена на підставі бесід із студентами, викладачами, кураторами студентських груп, співробітниками деканатів. Досліджуваним пропонувалося оцінити за 9-и бальною шкалою рівень стресу, який певний чинник викликав у нього на протязі останніх шести місяців. Всього за даною анкетой було опитано 48 осіб – студентів 4 та 5 курсів Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди в жовтні-листопаді 2013 року.

В Табл.1 наведені середньогрупові рівні стресового навантаження, за найбільш значущими для респондентів 14 чинниками, які можуть спричиняти стресові ситуації. Рівень стресу для цих чинників перевищував середній за всіма факторами рівень, що для даної групи досліджуваних дорівнював 4,71 бали.

Як витікає з Табл.1, найбільшим стресовим фактором для студентів (ранг 1; рівень стресу 6,6 бали) є невизначеність майбутньої життєвої перспективи. Цей фактор на нашу думку є особливим з тієї точки зору, що невизначеність є характерною ознакою нашого життя, яку не можна усунути, і вона на відміну від інших коротко плінних ситуативних факторів діє постійно і створює певний постійний, підвищений рівень стресового навантаження, який може знижувати особистісні ресурси під час подолання різноманітних важких ситуацій нашого життя. В зв'язку з цим слід також звернути увагу на можливість породження в ситуаціях невизначеності нераціональних (ірраціональних) установок особистості (Л.І Анциферова [2]), що має наслідками

втрату автономності та руйнацію ціннісно-сислової сфери суб'єкта. Г.В. Корнілова зауважує, що в наш час принцип невизначеності стає одним з ведучих в сучасній науці, згідно її поглядам: «...сутність людського буття – це постійне подолання невизначеності, не заданість будь-яких форм і підстав для рішень і дій» [7]. В зв'язку з чим в останнє десятиріччя психологи приділяють суттєву увагу дослідженню толерантності до невизначеності як віддзеркалення «...генералізованої особистісної властивості, що означає прагнення до змін, новизни і оригінальності, готовність йти непроторованими шляхами і віддавати перевагу складнішим завданням, мати можливість самостійності і виходу за рамки прийнятих обмежень» (Г.В. Корнілова [8]).

Таблиця 1

Рівні стресу (бали), пов'язані з дією чинників, що викликають його виникнення (середньо групові показники)

Чинники стресових станів студентів	Бали	Ранг значущості
Невизначеність майбутньої життєвої перспективи (С)	6,60	1
Недовіра оточуючим особам (О)	6,13	2
Складність складання іспитів і заліків (У)	6,07	3
Відсутність учбової літератури або потрібної інформації з дисципліни (У)	6,00	4
Корупція (С)	5,73	5
Неможливість знайти гідну роботу (С)	5,67	6
Соціальна незахищеність (С)	5,47	7
Нестача часу на вивчення учбового матеріалу і виконання учбових завдань (У)	5,42	8
Нерозуміння оточуючих людей (О)	5,33	9
Надмірна відкритість оточуючим людям (О)	5,31	10
Погані житлові умови (С)	5,29	11
Нестача матеріальних коштів (С)	5,27	12
Відсутність соціальної підтримки у важких обставинах (С)	5,07	13
Складність учбового матеріалу (У)	5,03	14

Примітка: В лапках наведені позначки категорій, до яких відносяться чинники: С – соціальні чинники; У – учбові чинники; О – особистісні чинники.

Другий фактор – «Недовіра оточуючим особам» (ранг 2; рівень стресу 6,13 балів) – має особистісну природу. Він може бути пов'язаний як з недостатнім розвитком соціального інтелекту, так і з негативним досвідом взаємодії з оточуючими людьми. Третій та четвертий фактори пов'язані безпосередньо з учбовою діяльністю студентів – це «Складність складання іспитів і заліків» (ранг 3; рівень стресу 6,07 балів) та «Відсутність учбової літератури або потрібної інформації з дисципліни» (ранг 4; рівень стресу 6,00 балів). П'ятий фактор – «Корупція» (ранг 5; рівень стресу 5,73 бали), з яким студенти зустрічаються в різних життєвих ситуаціях і який вносить суттєвий внесок

в формування їхніх стресових станів. З інших факторів, наведених в Табл.1, слід відмітити: п'ять факторів соціальної природи, змістом яких є соціальна незахищеність особистості – «Неможливість знайти гідну роботу» (ранг 6; рівень стресу 5,67 балів), «Соціальна незахищеність» (ранг 7; рівень стресу 5,47 балів), «Погані житлові умови» (ранг 11; рівень стресу 5,29 балів), «Нестача матеріальних коштів» (ранг 12; рівень стресу 5,27 балів), «Відсутність соціальної підтримки у важких обставинах» (ранг 13; рівень стресу 5,07 балів); два особистісних фактора, що пов'язані з соціальним інтелектом – це «Нерозуміння оточуючих людей» (ранг 9; рівень стресу 5,33 бали) та «Надмірна відкритість оточуючим людям» (ранг 10; рівень стресу 5,31 бали); два фактора учбової діяльності – «Нестача часу на вивчення учбового матеріалу і виконання учбових завдань» (ранг 8; рівень стресу 5,42 балів) та «Складність учбового матеріалу» (ранг 14; рівень стресу 5,03 бали).

Також за отриманими даними стресового навантаження розраховувалися коефіцієнти рангової кореляції (за Спірменом) між рівнями стресу для окремих чинників. Підставою для цього є розуміння стресової (важкої) ситуації, як багатокомпонентної структури, яка зумовлена не тільки зовнішніми чинниками, але і особливістю організації особистісних ресурсів та вміннями їх використовувати для подолання життєвих перешкод (Л.І. Анциферова [2], Б.Ф. Ломов [10], К. Левін [9]).

Крім визначення парціальних показників кореляції, також розраховувалися рівні вагомості кожного чинника стресу в утворенні внутрісистемних (для внутрішньо особистісних показників) та міжсистемних (для взаємодії міжособистісних та внутрішньо особистісних чинників стресу) зв'язків. Під час визначення відповідних рівнів враховувалися тільки позитивні коефіцієнти кореляції з достовірністю $p < 0,1$. На Рис. 1, 2 наведені відповідні рівні вагомості внутрісистемних та міжсистемних зв'язків.

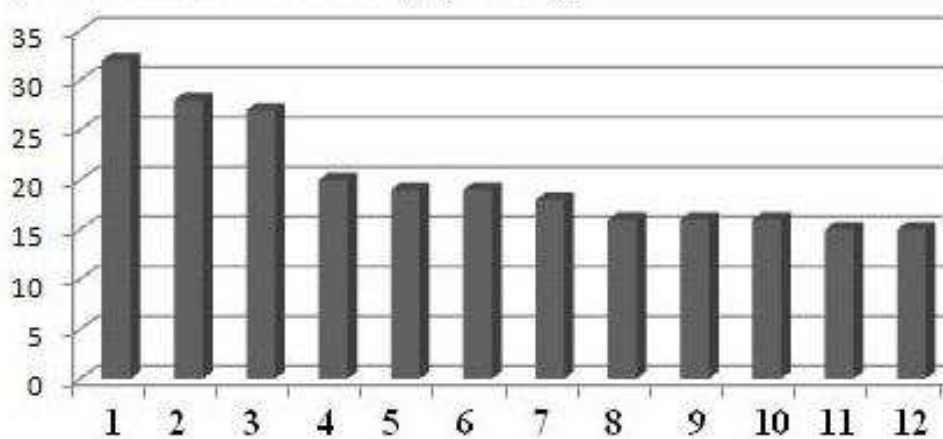
Як витікає з Рис.1, найбільш вагомими чинниками міжсистемної взаємодії особистість-зовнішні чинники ситуації є особистісні характеристики – егоїзм; поспішність, необдуманість дій та прагнення до авторитарності. Тобто інтенсивна дія на молоду людину стресових факторів зовнішньої природи (що включають соціальні або учбові фактори, аналогічні тим, які наведені в Табл.1) є синфазною з формуванням певних негативних внутрішньо особистісних характеристик. При цьому окремі зовнішні структурні компоненти ситуації (такі як неможливість знайти гідну роботу або невизначеність майбутньої життєвої перспективи) породжують дисфункціональні поведінкові патерни (замкненість тільки на своїх уподобаннях, поспішність та необдуманість в діях, намагання домінувати та маніпулювати іншими особами), які при достатньо тривалому втіленні в життя перетворюються в визначені риси характеру, що надалі вже можуть спричинити суттєві постійні проблеми як для самого суб'єкта, так і для оточуючих його осіб.

Слід зазначити, що наведені на Рис.1 дванадцять найбільш вагомих факторів охоплюють різні рівні організації особистості, які включають такі компоненти: когнітивний («Поспішність і необдуманість дій», «Недостатньо розвинені пізнавальні процеси», «Нерозуміння навколишніх людей»); афек-

тивний («Підвищена тривожність», «Боязливість взаємодії з людьми»); регуляторний («Невміння організувати свій час»); соціально-психологічний («Егоїзм», «Прагнення до авторитарності», «Відлюдність», «Прагнення до суперництва», «Недовіра людям», «Низький рівень відповідальності»). Також вказані характеристики можна розглядати, як анти-якості особистості, що з одного боку можуть знижувати потенціал подолання і тим самим - породжувати для неї широке коло проблемних, важких, стресових ситуацій, а з другого – гальмувати особистісний розвиток і повноцінне гармонійне розкриття власних можливостей.

Рівні вагомості чинника в кореляційній структурі

(міжсистемні показники), умов. од.

Особистісні чинники стресових ситуацій

Рис. 1. Рівні вагомості найбільш значущих особистісних чинників стресових ситуацій для кореляцій, що характеризують міжсистемні взаємодії міжособистісних та внутрішньо особистісних чинників стресу: 1 – Егоїзм; 2 – Поспішність і необдуманість дій; 3 – Прагнення до авторитарності; 4 – Підвищена тривожність; 5 – Відлюдність; 6 – Боязливість взаємодії з людьми; 7 – Нерозуміння навколишніх людей; 8 – Прагнення до суперництва; 9 – Низький рівень відповідальності; 10 – Недовіра людям; 11 – Невміння організувати свій час; 12 – Недостатньо розвинені пізнавальні процеси.

Наведені на рис.2 показники вагомості особистісних чинників стресових ситуацій для кореляцій, які визначені в матриці внутрішньо особистісних характеристик, дозволяють зробити висновок про те, що найбільш суттєвими внутрішніми чинниками, що впливають на виникнення стресових станів, є наступні: низька здатність до саморегуляції (невміння управляти своїми станами); нездатність до самоорганізації (зокрема: невіміння організувати свій час – погана часова самоорганізація; низький рівень відповідальності – погана соціальна самоорганізація; нездатність вибрати правильні життєві орієнтири – погана ціннісно-сміслова організація). Вони займають перші чотири позиції і являються тими системоутворюючими чинниками, які в найбільшому ступені контролюють інші особистісні характеристики.

Слід зауважити, що розглянуті вище особистісні чинники, що трактуються як суб'єктивні фактори стресу, насправді розкривають можливі шляхи для керування стресовими ситуаціями з точки зору підвищення особистісного потенціалу їхнього подолання. Так, згідно отриманих даних, найбільш важливими факторами подолання складних життєвих ситуацій є:

- формування толерантності до невизначеності (одним з можливих шляхів в цьому напрямку є розвиток креативності);
- розвиток соціального інтелекту;
- розвиток здатності саморегуляції власних станів;
- розвиток здатності до самоорганізації (часової, соціальної, ціннісно-сислової);
- розвиток альтруїзму та позитивної емоційності;
- формування життєвої мудрості;
- розвиток толерантності в міжособистісних відносинах.

Рівні вагомості чинника в кореляційній структурі (внутрішньосистемні показники), умов. од.

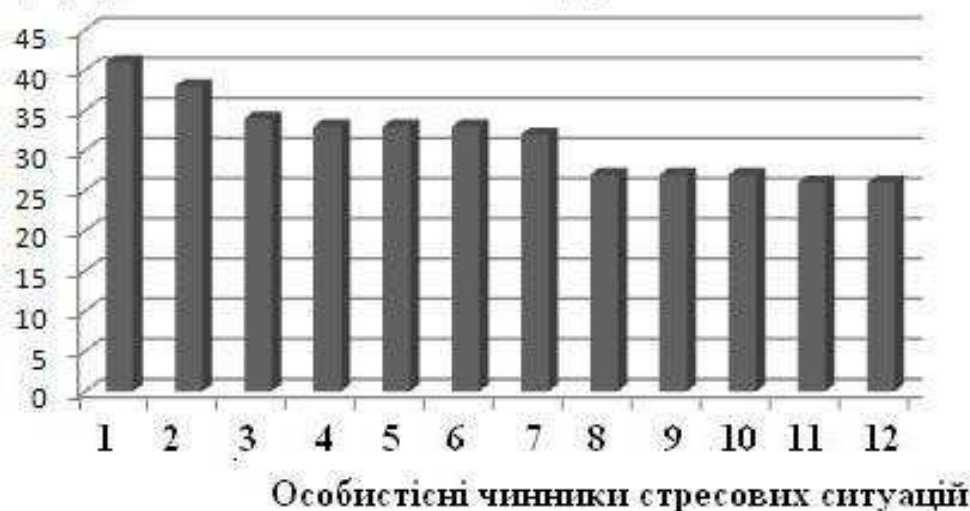

Рис. 2. Рівні вагомості найбільш значущих особистісних чинників стресових ситуацій для кореляцій в матриці внутрішньо особистісних показників: 1 – Нездатність до саморегуляції; 2 – Невміння організувати свій час; 3 – Низький рівень відповідальності; 4 – Нездатність вибрати правильні життєві орієнтири; 5 – Слабке здоров'я; 6 – Низька здатність до навчання; 7 – Прагнення до суперництва; 8 – Відлюдність; 9 – Поспішність і необдуманість дій; 10 – Нерозуміння себе; 11 – Егоїзм; 12 – Прагнення до авторитарності.

Вказані характеристики є життєво важливими якостями – або ЖВЯ. Вони східні з поняттям ПВЯ – професійно важливі якості, яке існує в професійній психології, але, на відміну від ПВЯ, життєво важливі якості на нашу думку є неспецифічними – вони можуть протидіяти широкому спектру стресорів, зберігаючи здоров'я та психологічне благополуччя особистості та оточуючих її людей. ЖВЯ на рівні міжсистемної взаємодії з негативними стресовими соціальними або учбовими (професійними) чинниками будуть зни-

жувати їхній негативний вплив, тому представляється перспективними розвиток цих якостей у студентської молоді з точки зору формування потенціалу подолання складних ситуацій..

В нашому дослідженні були розглянуті чинники стресових ситуацій, що виникають у осіб юнацького віку. Вони беззаперечно входять в структуру даних ситуацій, але вона ними не обмежується. Додатковими компонентами цієї структури є деякі внутрішні (ціннісно-сміслові утворення та репрезентативні системи, що породжують певні сенси та моделі цих ситуацій для суб'єкта; відповідні ресурси особистості для взаємодії з ними, стратегії подолання; захисні механізми та ін.), а також зовнішні (часові, просторові, інформаційні та ін.) аспекти, розгляд яких, оскільки він виходить за межі даної публікації, планується здійснити в майбутньому.

За результатами проведеного дослідження можна сформулювати наступні **висновки**:

1. Структура стресових ситуацій студентської молоді характеризується чинниками об'єктивної (соціальні та учбові) та суб'єктивної (когнітивний, афективний, регуляторний та соціально-психологічний компоненти) природи, які взаємодіють між собою та, за деяких умов, можуть підсилювати один одного, що має своїм наслідком формування у суб'єкта підвищених рівнів стресу.

2. Найбільшим стресовим фактором для студентів є невизначеність майбутньої життєвої перспективи. Інші, достатньо інтенсивні стресори, об'єднуються в три групи: а) нерозвиненість соціального інтелекту; б) соціальна незахищеність; в) складність навчального процесу.

3. Найсуттєвішими особистісними чинниками стресу, які можуть підсилюватися під дією зовнішніх негативних впливів, є: егоїзм; поспішність і необдуманість дій; прагнення до авторитарності; підвищена тривожність; відлюдність. Вказані характеристики можна розглядати, як анти-якості особистості, що з одного боку знижують її потенціал подолання і тим самим – породжують для неї широке коло проблемних, важких, стресових ситуацій, а з другого – гальмують особистісний розвиток і повноцінне гармонійне розкриття власних можливостей.

4. Найбільш суттєвими внутрішніми чинниками, що впливають на виникнення стресових станів і займають перші чотири позиції, є: низька здатність до саморегуляції (невміння управляти своїми станами); нездатність до самоорганізації (зокрема: невідання організувати свій час – погана часова самоорганізація; низький рівень відповідальності – погана соціальна самоорганізація; нездатність вибрати правильні життєві орієнтири – погана ціннісно-сміслова організація).

5. Найбільш важливими факторами подолання складних життєвих ситуацій, які можна розглядати як життєво важливі якості, в студентському віці є: формування толерантності до невизначеності; розвиток соціального інтелекту; розвиток здатності саморегуляції власних станів; розвиток здатності до самоорганізації (часової, соціальної, ціннісно-сміислової);

розвиток альтруїзму та позитивної емоційності; формування життєвої мудрості; розвиток толерантності в міжособистісних відносинах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Анцыферова Л. И.* Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита / Л. И. Анцыферова // Психологический журнал. – 1994. – Т.15. – №1. – С. 126-130.
2. *Анцыферова Л. И.* Развитие личности и проблемы геронтопсихологии / Л. И. Анцыферова. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», издание 2-е, испр. и доп., 2006. – 512 с.
3. *Асмолов А. Г.* Культурно-историческая психология и конструирование миров / А. Г. Асмолов. – М. : Издательство «Институт практической психологии», 1996. – 768 с.
4. *Бурлачук Л. Ф.* Психология жизненных ситуаций: Учебное пособие /Л. Ф. Бурлачук, Е. Ю. Коржова – М. : Российское педагогическое агентство, 1998. – 263 с.
5. *Василюк Ф. Е.* Психология переживания: анализ преодоления критических ситуаций / Ф.Е. Василюк. – М. : Издательство Московского университета, 1984. – 200 с.
6. *Коржова Е. Ю.* Психология жизненных ориентаций человека / Е. Ю. Коржова. – СПб. : Изд-во РХГА, 2006. – 384 с.
7. *Корнилова Г. В.* Принятие неопределенности как предпосылка развития теоретической психологии / Г.В. Корнилова // Парадигмы в психологии: науковедческий анализ / Отв. ред. А.Л. Журавлев, Т.В. Корнилова, А.В. Юревич. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2012. – С.178–200.
8. *Корнилова Т. В.* Динамическое функционирование интеллектуально-личностного потенциала человека в психологической регуляции решений и выборов / Т.В. Корнилова // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 14. Психология. – 2011. – №1. – С. 66–79.
9. *Левин К.* Конструктивное представление ситуации / К. Левин // Психология социальных ситуаций. – СПб., 2001. – С. 36.
10. *Ломов Б. Ф.* Методологические и теоретические проблемы психологии /Б. Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 444 с.
11. *Парфенова Н. Б.* О подходах к классификации и диагностики жизненных ситуаций / Н. Б. Парфенова. – [Цит. 2013, 30 вересня] – Электр. ресурс. – Режим доступа: <http://pskgu.ru>.
12. *Пакулина С. А.* Классификация, содержание и специфика ситуаций адаптации студентов в процессе их обучения в вузе / С.А. Пакулина // Инновации в образовании. – 2011. – № 10. – С. 117–132.
13. *Рягузова Е. В.* Ситуация: горизонты психологической интерпретации / Е.В. Рягузова // Известия Саратовского университета. – 2006. – Т.6. – Сер. Философия. Психология. Педагогика. – Вып. 1/2. – С.81–86.

Філенко І. А. ЛИЧНОСТЬ И СИТУАЦИЯ: СТРУКТУРНИЙ АНАЛИЗ АСПЕКТОВ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Проведено изучение субъективных и объективных факторов стрессовых ситуаций у лиц юношеского возраста. Показано, что наиболее существенным стрессовым фактором для студентов является неопределенность будущей жизненной перспективы. Исследование особенностей межсистемных связей факторов стресса (личностных и объективных).

вних), дозволило виділити наступні негативні суб'єктивні характеристики, які посилюються під впливом соціальних або навчальних стресорів: егоїзм, поспішність і необдуманність дій, прагнення до авторитарності, підвищена тривожність, необщителість. Визначено структуру життєво важливих якостей, що сприяють подоланню складних життєвих ситуацій, до яких віднесені наступні фактори: толерантність до невизначеності; соціальний інтелект; здатність до саморегуляції власних станів; здатність до самоорганізації (часової, соціальної, ціннісно-смысловий); альтруїзм; позитивна емоційність; життєва мудрість; толерантність у міжособистісних відносинах.

Ключові слова: життєві ситуації, стрес, життєво важливі якості, толерантність до невизначеності, соціальний інтелект, саморегуляція, самоорганізація.

Filenko I. A. PERSONALITY AND SITUATION: STRUCTURAL ANALYSIS OF ASPECTS OF OVERCOMING

The study of human and objective factors of stress situations at the persons of youth age is conducted. It is shown that the most meaningful stress factor for students is a vagueness of future vital prospect. Research of features of intersystem connections of factors of stress (personality and objective), allowed to distinguish negative subject descriptions which increase under the action of social or educational stress factors. These factors it is been: egoism, haste and rashness of actions, aspiring to imperiousness, high levels of anxiety, unsociability. The structure of vitally important traits, which assisting overcoming difficult vital situations, is determined. This structure includes next factors: tolerance to the vagueness; social intellect; capacity for self-regulation; capacity for self-management (temporal, social, valued-semantic); altruism; positive emotionality; vital wisdom; tolerance in interpersonal relations.

Keywords: vital situations, stress, vitally important traits, tolerance to the vagueness, social intellect, self-regulation, self-management.

УДК 159.922

Яворська-Ветрова І. В. (м. Київ)

РЕФЛЕКСИВНІ МЕХАНІЗМИ ОСОБИСТІСНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ: ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ СТАНОВЛЕННЯ

У статті аналізуються результати вивчення широти та диференційованості уявлень про самих себе молодших школярів з різними навчальними досягненнями у контексті становлення рефлексивних механізмів їх особистісної ефективності. Зафіксовано тенденції становлення уявлень про власне "Я" у третьо- і четвертокласників з різною навчальною результативністю та формування образу "Я – ефективний учень" як у системі ставлення до учіння, так і в системі ставлення до інших.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивний механізм особистісної ефективності, самосвідомість, уявлення про власне "Я".

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві існує запит на самосвідомих, креативних, вільних людей, здатних мислити і висловлювати власні думки, оцінювати і вибирати. Сучасний етап трансформації суспільства актуалізує проблему вивчення самосвідомості, саморозуміння, розвитку рефлексивних механізмів особистісної ефективності, формування ціннісного ставлення до самого себе, сприйняття себе як гідної, успішної особистості. Таким чином, актуальність дослідження визначається тим, що підрастаюча особис-